

ПРОБЛЕМЫ РАЗВИТИЯ ВНЕШНЕЭКОНОМИЧЕСКИХ СВЯЗЕЙ И ПРИВЛЕЧЕНИЯ ИНОСТРАННЫХ ИНВЕСТИЦИЙ: РЕГИОНАЛЬНЫЙ АСПЕКТ

продукції МСП, що на теперішній час недостатньо для виконання стратегічних завдань підвищення інноваційної конкурентоспроможності. Звідси слід запропонувати, крім надання послуг традиційного маркетингового консалтингу, розробку для клієнтів пакетів інноваційних маркетингових рішень за всіма складовими комплексу маркетингу 4Р, узгоджених з технологічними інноваціями, які впроваджує підприємство. Як правило, комплексне впровадження підприємством маркетингових і технологічних (продуктових та/або процесових) інновацій вимагає проведення маркетингового аудиту спеціалізованими маркетинговими центрами з використанням спеціальних знань і методів, часто відсутніх у фахівців підприємства. Посадження центрів маркетингового консалтингу в міжнародну мережу сприятиме поширенню інформації та обміну досвідом, вдосконаленню методик аудиту, впровадженню ефективних маркетингових методів та інструментів для підвищення конкурентоспроможності підприємств.

Стратегічним завданням МІА має стати впровадження системних інновацій на основі вивчення та адаптації кращого світового досвіду.

Підвищення інноваційної конкурентоспроможності вимагає системного поєднання технологічних інновацій з ефективними екологічними рішеннями, новими організаційними і маркетинговими методами, бізнес-моделями на основі інформаційних технологій, а також соціальними та інституціональними інноваціями. Системні інновації мають отримати широке визнання у промисловості та в сфері послуг, у т.ч. юридичних, охорони здоров'я, рекреації та відпочинку; впроваджуватись не тільки підприємницькими структурами, але також некомерційними організаціями, соціальними службами, органами місцевого самоуправління, державної влади, та ін. Системної ув'язки продуктових, процесових, організаційних та маркетингових інновацій вимагає інтеграція підприємств до міжнародних ланцюгів постачань, вихід на зарубіжні ринки в умовах гіперконкуренції. Системними інноваціями в державному управлінні, заснованими на специфічних засобах ІКТ, є впровадження електронного уряду (англ. e-government), е-аукціонів для державних закупівель, е-деклараций, принципу «одного вікна». Інновацією в сфері прийняття управлінських рішень будь-якого рівня є ситуаційні центри, які дозволяють здійснювати експрес-аналіз поточного стану, моделювати сценарії подій, порівнювати та демонструвати результати. З метою розробки і широкого впровадження системних інновацій пропонується створити регіональні та національні центри системних інноваційних рішень, які будуть виконувати координувальну функцію взаємодії елементів інноваційної інфраструктури та формування національних інноваційних мереж, а також виконувати роль «вузлів» міждержавної інноваційної мережі країн-учасниць.

Інноваційна інтеграція країн з середнім рівнем інноваційного потенціалу в межах регіональних інтеграційних об'єднань дозволить посилити та якнайповніше реалізувати наявний науково-технічний потенціал, забезпечити синергетичну взаємодію національних інноваційних систем. Запровадження за рахунок розбудови спільної інноваційної інфраструктури комплементарної моделі технологічних і нетехнологічних інновацій обумовить підвищення конкурентоспроможності національних виробників на внутрішніх та зовнішніх ринках і таким чином створить базис для подальшої міжнародної економічної та інноваційної інтеграції з країнами з високим рівнем інноваційного потенціалу на засадах рівноправного партнерства. Подальші дослідження мають бути спрямовані на розробку специфічних механізмів інноваційної інтеграції конкретних країн та визначення економічного ефекту міжнародної інноваційної інтеграції.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ:

1. Oslo Manual: Guidelines for Collecting and Interpreting Innovation Data. 3rd Edition. – Oslo: OECD, 2006. – 112 p.
2. Симагути М. Эпоха системных инноваций / М. Симагути – М.: Секрет фирмы, 2006. – 278 с.
3. Макаренко І. П. Анатомія економічних криз у контексті інноваційних процесів: монографія / І. П. Макаренко. – К.: Інтертехнологія, 2009. – 320 с.
4. Нестеров А. В. Инновации – системный подход: [Электронный ресурс] / А. В. Нестеров // Компетентность. – 2007. – № 6 (47) – С. 3–13.
5. Тараненко І.В. Геоінноваційні кластери країн у глобальній економічній системі / І.В. Тараненко // Економічний простір. – 2013. – №78. – С. 45–57.
6. Stern S. The Determinants of National Innovative Capacity / S. Stern, M. Porter, J. Furman. NBER Working Paper 7876. The National Bureau of Economic Research. – 2000. – 56 p.
7. Андрощук Г.О. Інноваційна політика Європейського Союзу / Андрощук Г.О., Еннан Р.С. // Наука та інновації. – 2009. – №5. – Т.5. – С. 83–92.
8. Evers H.-D. Knowledge clusters and knowledge hubs: designing epistemic landscapes for development / H.-D. Evers, S. Gerke, T. Menkoff // Journal of Knowledge Management. – 2010. – Vol. 14. – No5. – P. 678–689.
9. Лисенко В. С. Досвід створення в Україні національної інтегрованої системи трансферу технологій / В.С. Лисенко, С.О. Єгоров, А.Я. Грцай, С.А. Рудницький // Математичні машини і системи. – 2013. – №1. – С. 75–82.

МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ОЦІНКИ ОБСЯГІВ ВИВЕДЕННЯ КАПІТАЛІВ З УКРАЇНИ

Тишук Т.А., кандидат економічних наук, доцент, завідувач відділу макроекономічного прогнозування та досліджень тіньової економіки Національного інституту стратегічних досліджень (Україна)

Махортых Д.О., консультант відділу макроекономічного прогнозування та досліджень тіньової економіки Національного інституту стратегічних досліджень (Україна)

Тишук Т.А., Махортых Д.О. Методологічні засади оцінки обсягів виведення капіталів з України.

Досліджено динаміку обсягу відпливу капіталу з України, визначено основні канали відпливу капіталу та досліджено тенденції, а також чинники, які зумовлюють поглиблення цього явища. Досліджено зміст іноземних та вітчизняних наукових досліджень з питань відпливу капіталу та виділено питання, які висвітлено недостатньо. Проаналізовано існуючі методики оцінки відпливу капіталу, виявлення їх недоліків та розроблено власний підхід до оцінки обсягів відпливу капіталу на основі даних «дзеркальної статистики» груп товарів. На основі зроблених аналітичних оцінок визначено пріоритетні напрями політики запобігання відпливу капіталу, а також зроблено аналіз світових тенденцій з відпливу капіталу. Зроблено висновки щодо макроекономічних ефектів відпливу капіталу з України.

Ключові слова: відплив капіталу, дзеркальна статистика, транспортна націнка.

Тишук Т.А., Махортых Д.А. Методологические основы оценки объемов выведения капиталов с Украины.

Исследована динамика объема оттока капитала из Украины, определены основные каналы оттока капитала и исследованы тенденции, а также факторы, которые обуславливают углубление этого явления. Исследовано содержание иностранных и отечественных научных исследований по вопросам оттока капитала и выделены вопросы, которые освещены недостаточно. Проанализированы существующие методики оценки оттока капитала, выявление их недостатков и разработан собственный подход к оценке объемов оттока капитала на основе данных «зеркальной статистики» групп товаров. На основе сделанных аналитических оценок определены приоритетные направления политики предотвращения оттока капитала, а также сделан анализ мировых тенденций оттока капитала. Сделаны выводы относительно макроэкономических эффектов оттока капитала из Украины.

Ключевые слова: отток капитала, зеркальная статистика, транспортная наценка.

Tyshchuk T.A., Makhortych D.A. Methodological principles of assessment of capital flight's volume from Ukraine.

In this article are analyzed dynamic of capital flight's volume from Ukraine, are determined the main channels of capital flight and are

**ПРОБЛЕМЫ РАЗВИТИЯ ВНЕШНЕЭКОНОМИЧЕСКИХ СВЯЗЕЙ И ПРИВЛЕЧЕНИЯ ИНОСТРАННЫХ ИНВЕСТИЦИЙ:
РЕГИОНАЛЬНЫЙ АСПЕКТ**

studied the trends and factors that lead to the deepening of this fact. Are studied the content of foreign and national research by capital flight and are selected questions clarifying not enough. Are analyzed existing methods of capital flight's estimates, identify their imperfections and are developed own approach to assessing the volume of capital flows on the basis of "mirror statistics" according to product groups. Are determined the priority policies of capital flight's prevent in accordance with the analytical assessments, and are carried out the analysis of global trends of capital outflows. Are made conclusions concerning macroeconomic effects of capital flight from Ukraine .

Keywords: capital flight, mirror statistics, transportation margin.

Постановка проблеми. Кількісна оцінка обсягів прихованого виведення капіталів з країни відіграє ключову роль у дослідженні впливу цього явища на розвиток економіки України. Без розуміння співвідношення обсягів виведення капіталів з даними офіційної статистики щодо стану галузей вітчизняної економіки неможливо об'єктивно оцінити фактичну динаміку та потенціал їхнього розвитку. Значна кількість великих компаній виводять центр їх прибутковості у низько-податкові території, тому показники їхньої діяльності в Україні відображають лише частину їх фінансових потоків та створеної доданої вартості. Оскільки частина прибутків, сформованих в результаті виробництва товарів та послуг в Україні, акумулюється на інших економічних територіях, дані про них не відображаються у статистиці діяльності вітчизняних суб'єктів господарювання. Такі прибутки формують додану вартість у країнах, де ці прибутки акумулюються. Таким чином, слід констатувати, що офіційна статистична методологія не дозволяє у повному обсязі оцінювати результати ведення бізнесу та виробничих процесів в Україні. Фактично, інвестор або власник бізнесу отримують доходи від ведення бізнесу як на українському підприємстві, на якому фактично здійснюються виробничі процеси, так і від діяльності контрольованої іноземної компанії. Тому для оцінки ефективності бізнесу, крім прибутків вітчизняного підприємства, необхідно враховувати прибуток контрольованої іноземної компанії, у якій виробничі процеси можуть фактично не здійснюватися, проте додатково формуються потоки доходів.

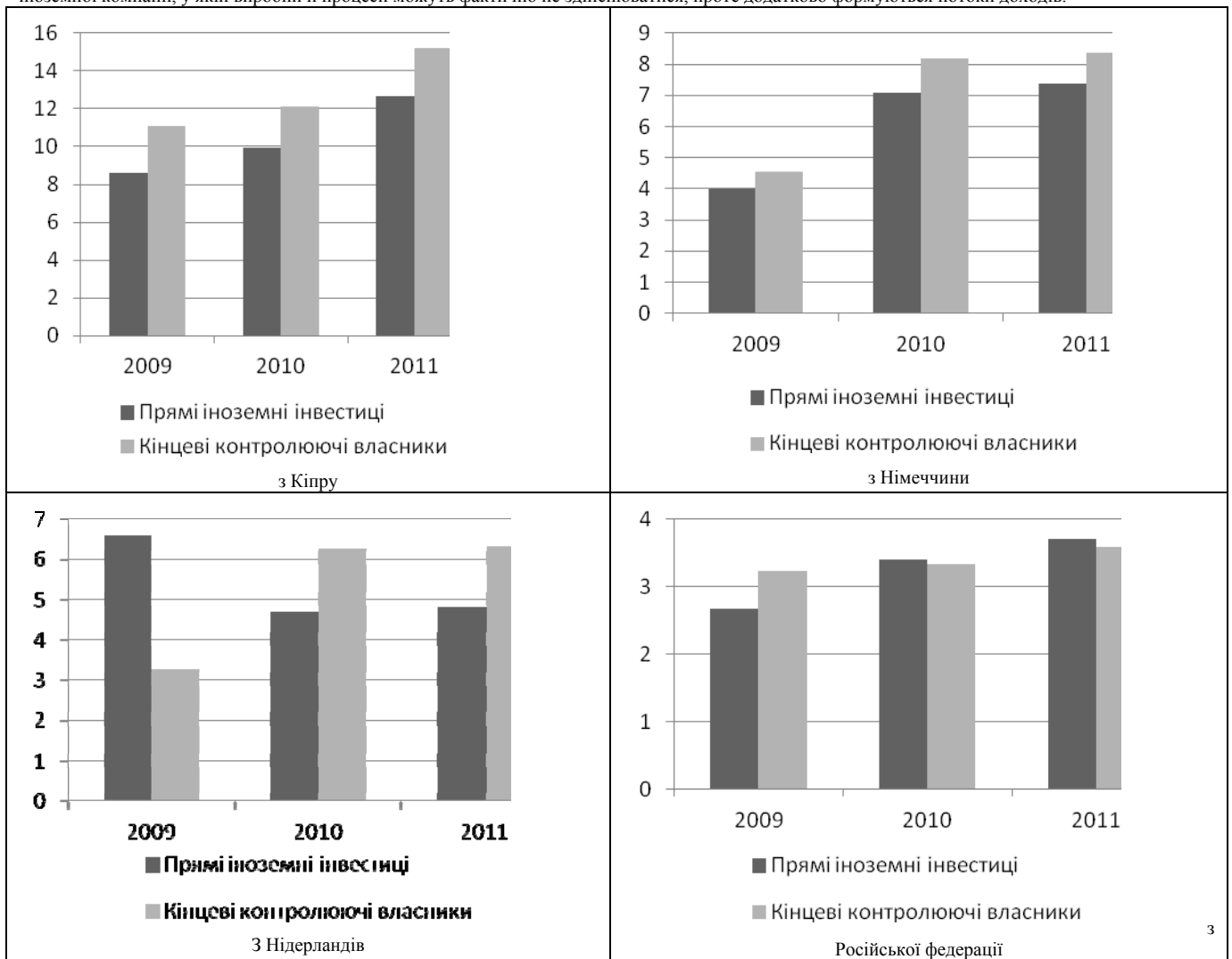

Рис.1. Прямі іноземні інвестиції в Україну, млн дол. США

Джерело: Держстат, МВФ

Враховуючи важливість оцінки впливу капіталу для макроекономічного аналізу, національні та міжнародні статистичні агенції вже робили певні спроби спостереження діяльності контрольованих іноземних компаній. Зокрема, за ініціативи МВФ статистичні служби 84 країн, в тому числі й України, за підсумками 2009 року здійснювали скоординоване обстеження прямих іноземних інвестицій. Методологія цього спостереження базувалася на структурі відносно прямого іноземного інвестування [1] та була єдиною для усіх країн, які брали в ньому участь. Усі країни використовували однакові форми для збору даних, які також були розроблені МВФ [2]. Це обстеження спрямовувалося на визначення кінцевих контролюючих власників підприємств з прямими інвестиціями. Результати цього обстеження щодо України, на нашу думку, є недостатньо інформативними для аналізу процесів виведення капіталів. По-перше, в Україні обстеження не здійснювалося для прямих інвестицій з України. Хоча 59 країн з 84, які брали участь у скоординованому обстеженні за підсумками 2009 року, досліджували обсяги інвестицій у обох напрямках, дослідження для України стосувалося лише прямих інвестицій нерезидентів у вітчизняну економіку. Тому, на відміну від країн, які знайшли можливість дослідити прямі інвестиції резидентів з країни, дані цього обстеження для України не дозволяють оцінити масштаби діяльності контрольованих резидентами України іноземних компаній.

ПРОБЛЕМЫ РАЗВИТИЯ ВНЕШНЕЭКОНОМИЧЕСКИХ СВЯЗЕЙ И ПРИВЛЕЧЕНИЯ ИНОСТРАННЫХ ИНВЕСТИЦИЙ: РЕГИОНАЛЬНЫЙ АСПЕКТ

По-друге, отримані результати, які розміщені на сайті МВФ [3], поки що не виглядають вірогідно (Рисунок 1). Дані щодо країн кінцевих контролюючих власників незначно відрізняються від показників прямих інвестицій, які отримані Держстатом за традиційною методологією. Наприклад, відповідно до наведених за підсумками 2009 року показників, найбільша частка (29 %) прямих інвестицій в Україну контролюється резидентами Кіпру. При цьому ця частка навіть перевищує частку прямих інвестицій, які були спрямовані у вітчизняну економіку безпосередньо з Кіпру (21 %) за підсумками 2009 року за даними обстеження, яке Держстат здійснив за традиційною методологією [4]. Такі дані скоординованого обстеження дещо суперечать оцінкам експертів, відповідно до яких вважається, що фактичними власниками більшості кіпрських компаній, які інвестують в Україну, є українські або російські інвестори.

Незважаючи на те, що на даний час методологія скоординованого обстеження не дозволяє у повному обсязі оцінювати показники діяльності контрольованих резидентами України іноземних компаній, його проведення на постійній основі є важливим завданням для органів державної статистики. Поступове відпрацювання статистичної методології дозволить розширити коло підприємств, які надаватимуть об'єктивну інформацію про їх кінцевих контролюючих власників, що дозволить аналізувати обсяги фінансових ресурсів резидентів, які інвестуються у економіку інших країн та обсяги повернення виведених з країни капіталів.

Оцінка обсягів непродуктивного відпливу (вивезення) фінансових ресурсів за межі України здійснюється Міністерством економічного розвитку та торгівлі (далі – Мінекономрозвитку). Для цього Міністерством розроблено відповідні Методичні рекомендації [5]. Методика передбачає оцінку обсягів непродуктивного відпливу капіталу за окремими каналами:

- прихованого відпливу;
- непродуктивного легального відпливу;
- незареєстрованого відпливу.

Прихований відплив капіталу згідно цієї методики складається із прихованого відпливу (вивезення) фінансових ресурсів за рахунок спотворення обсягів та цін експорту з України до країн ЄС, прихованого відпливу (вивезення) фінансових ресурсів за рахунок спотворення обсягів та цін імпорту з країн ЄС до України, обсягу недоотриманої виручки за експорт товарів та послуг, оплати за імпорт, що не надійшов та платежів за фіктивними операціями з цінними паперами та обсягу не повернутих коштів за експортними операціями, які здійснені з порушенням резидентами встановлених законодавством термінів розрахунків в іноземній валюті.

Непродуктивний легальний відплив фінансових ресурсів за межі України обраховується на основі обсягу легального вивезення фінансових ресурсів за межі України, скоригованого на коефіцієнт непродуктивності. Коефіцієнт непродуктивності при цьому розраховується як інтегральний критерій непродуктивності і базується на показниках економічної безпеки, які відображають, наскільки процеси продуктивного відтворення національної економіки не залежать від виведення коштів легальним шляхом.

Незареєстрований відплив фінансових ресурсів за межі України – це вивезення фінансових ресурсів, обсяг яких відображений за позицією «Помилки та упущення» платіжного балансу України за умови набуття ним у звітному періоді від'ємного значення.

Відповідно до зазначеної методики, оцінки непродуктивного відпливу капіталу у період з 2007 по 2012 рр. коливаються у межах від 13,8 до 26,6 млрд дол. Обсяг прихованого відпливу за цей період коливається у межах від 7,7 до 18,7 млрд дол. Методологія розрахунків постійно вдосконалюється, проте поки що існують певні вади, які впливають на вірогідність отриманих оцінок. Зокрема, розрахунок так званих «прихованого імпорту» та «прихованого експорту» на основі «дзеркальної» статистики Держстату та Євростату здійснюється без приведення даних до єдиного базису поставок. Крім того, аналіз здійснюється для партнерів, які є членами ЄС, товарообіг з якими складає менш ніж третину від його загального обсягу. Також розрахунок непродуктивного легального відпливу фінансових ресурсів та незареєстрованого відпливу не дозволяє відокремити легальну та нелегальну складові, що ускладнює аналіз таких даних.

За відсутності офіційних статистичних даних дослідниками неодноразово робилася спроба оцінити обсяги виведення капіталів з країн непрямими методами. Серед них слід виділити метод «дзеркальної статистики», «гарячих грошей» та залишковий метод, які були практично апробовані дослідниками на даних рівних країн. Проте кожен з цих методів має певні недоліки та може не охоплювати певні потоки фінансових ресурсів, які фактично є виведенням капіталу, або, навпаки, включати цілком легальні потоки. У дослідженнях Д. Кера [6] розрахунки здійснено для кожної з країн за усіма наведеними методами, а отримані результати агреговані з певними ваговими коефіцієнтами.

Принципова різниця між наведеними підходами полягає в тому, що показники, отримані методами «гарячих» грошей та залишків, спрямовані на оцінку загального обсягу втечі капіталу, а метод дзеркальної статистики дозволяє виділити потоки, пов'язані із певними фіктивними операціями. Оскільки втеча капіталу не завжди є наслідком штучних господарських схем, показники отримані методом «гарячих» грошей та залишків не завжди доцільно використовувати для висновків щодо обсягів виведення капіталів.

Зокрема, методи «гарячих» грошей та залишків охоплюють потоки портфельних інвестицій, а також помилки та упущення платіжного балансу, які містять вагому легальну складову. Навіть якщо припустити, що частково короткострокові інвестиції є попередньо виведеними коштами вітчизняного походження, критерій віднесення потоків до такої категорії поки що не визначений. З іншого боку, такі потоки не відображають обсяги коштів, виведених з країни через зовнішньоторговельні операції, які не були повернуті. Фактично, динаміка показників, отриманих на основі цих методів, може більше залежати від макроекономічної ситуації та динаміки фінансових ринків, ніж від процесів прихованого виведення капіталів. Такі дані можуть слугувати певним орієнтиром для аналізу загальних тенденцій руху капіталів, проте не завжди і не повною мірою відображають обсяги виведення капіталів з використанням фіктивних схем.

У зв'язку з наведеними вище аргументами ми використовуємо метод дзеркальної статистики для розрахунку показників для аналізу обсягів прихованого виведення капіталів з України. Цей метод дозволяє спостерігати обсяги виведення капіталів у процесі здійснення зовнішньоторговельних операцій, на які, за оцінками дослідників податково-правової мережі, припадає близько 80 % від загального обсягу виведених з країн прибутків. Основні недоліки цього методу на сучасному етапі розвитку статистичної методології можуть бути подолані завдяки появі нових статистичних даних світових таблиць «витрати-випуск».

Метод дзеркальної статистики базується на співставленні даних експорту та імпорту країн та спрямований на визначення обсягів виведення капіталів з використанням схем, які передбачають спотворення вартості у зовнішньоторговельних операціях. За кожним товаром, який експортується країною, знаходиться різниця між даними щодо експорту цього товару та його імпорту країнами-партнерами. Оскільки ця різниця, крім спотворення цін, формується за рахунок вартості фрахту, страхування та охорони товарів через митну територію країн, через які здійснюється транзит цих товарів, статистичних розбіжностей та часових лагів, з метою виокремлення саме той різниці, яка формується за рахунок спотворення цін, дослідниками використовуються коефіцієнти для приведення експорту та імпорту до єдиного базису поставок.

Розрахунки виведення капіталів з України за цим методом здійснено в роботі Д.Кера, а також вітчизняними дослідниками Д.Серебрянським та А.Вдовиченком [7]. З метою приведення експорту та імпорту до єдиного базису поставок Д. Кером використано надбавку 10 % експорту до базису поставок СІФ. Використання єдиної надбавки є досить грубим припущенням, хоча воно і дозволяє використовувати розраховані показники для міжкраїних співставлень, проте його використання для оцінки динаміки виведення капіталів для певної країни в розрізі товарів або товарних груп може дещо спотворювати реальну картину. Вітчизняні дослідники використовують надбавку 4-10 %, яка залежить від виду товару та географічного розташування країни-партнера, проте метод визначення в статті не вказаний, тому ми зробили висновок, що автори визначали її експертним шляхом.

Крім того, при використанні цього методу для України, на нашу думку, важливо враховувати розбіжність, яка може виникати через особливості статистичної методології спостереження даних щодо зовнішньої торгівлі в країнах ЄС. Слід зазначити, що для окремих товарних позицій ця розбіжність може перевищувати 50 %, проте її не можна у повному обсязі розглядати як результат тьових схем. Наприклад, вартість імпорту Німеччиною чорних металів за підсумками майже удвічі перевищує вартість експорту цих товарів з України до Німеччини (у 1,8 р. за підсумками 2012 року, у 2 р. – 2011 року). У ці ж роки вартість імпорту Нідерландами чорних металів складає

ПРОБЛЕМЫ РАЗВИТИЯ ВНЕШНЕЭКОНОМИЧЕСКИХ СВЯЗЕЙ И ПРИВЛЕЧЕНИЯ ИНОСТРАННЫХ ИНВЕСТИЦИЙ: РЕГИОНАЛЬНЫЙ АСПЕКТ

лише 13-14 % від експорту цих товарів до зазначеної країни. Така розбіжність даних може формуватися за рахунок того, що митні процедури здійснювалися не в країнах призначення товару. Якщо не враховувати таку специфіку, то обсяг експорту товарів, для яких не співпадають країна призначення та країна, в якій здійснювалися митні процедури, буде двічі врахований як тінювий. Хоча цей випадок є цілком легальним та не повинен враховуватися у обсягах спотворення вартості зовнішньоторговельних операцій.

Викремлення невирішеної проблеми. З метою врахування зазначених вище особливостей ми вважаємо, що дані щодо експорту до Євросоюзу необхідно аналізувати в агрегованому вигляді, інакше обсяги спотворення вартості експорту до цих країн будуть штучно завищені.

Також не усі розбіжності дзеркальних даних щодо експорту та імпорту можна пов'язувати з виведенням капіталів. Певні розбіжності формуються внаслідок використання тінювих схем контрагентами у країнах-партнерах та відображають прихований вплив капіталу з них, а не з України. Окремі розбіжності можуть формуватися внаслідок повернення вже виведеного раніше капіталу, і тому його включення до загального обсягу виведення капіталу призводитиме до подвійного рахунку.

Таким чином, розглянуті вище особливості методів «гарячих» грошей та залишків не дозволяють безпосередньо визначати обсяги виведених з країни прибутків, а лише можуть використовуватися як допоміжні орієнтири для аналізу. Хоча дзеркальна статистика і може слугувати основою для визначення обсягів виведених капіталів, цей метод необхідно вдосконалити відповідно до сучасних умов ведення бізнесу.

Мета цієї статті полягає у розробці методологічних засад оцінки обсягів прихованого виведення капіталів з України з урахуванням галузевих особливостей приведення даних щодо зовнішньої торгівлі до єдиного базису поставки.

Результати дослідження. У зв'язку із наведеними аргументами, оцінку виведених з України капіталів доцільно здійснювати на основі дзеркальної статистики. Для цього необхідно:

- сформулювати підхід для приведення даних щодо вартості експорту та імпорту до єдиного базису поставки;
- визначити розбіжності між приведеними до єдиного базису поставки даними дзеркальної статистики;
- сформулювати принципи відбору тих розбіжностей, які можуть пояснюватися використанням фіктивних схем, спрямованих на виведення прибутків до іншої економічної території.

Приведення даних щодо експорту, які у статистиці зовнішньої торгівлі надаються на умовах ФОБ, та імпорту, які наявні на умовах СІФ, ми пропонуємо здійснювати на основі даних світових таблиць «витрати-випуск» [8]. Проект, в межах якого здійснювалася компіляція цих даних, фінансувався Європейською Комісією та реалізовувався низкою міжнародних та європейських науково-дослідних установ. Дані, які містять таблиці, рекомендовані СОТ для аналізу ланцюгів формування доданої вартості у міжнародній торгівлі.

Серед інших показників, світові таблиці «витрати-випуск» містять дані щодо міжнародної транспортної націнки у розрізі 35 видів економічної діяльності, а також товарів різних категорій використання для країн світу. Вибірка країн, для яких побудовано таблиці, включає країни ОЕСР, БРІК, та деяких інших країн. Дані за країнами, які не увійшли до цієї вибірки, надано у агрегованому вигляді у групі «інші країни світу».

Міжнародна транспортна націнка може використовуватися для приведення до одного базису даних щодо експорту та імпорту. Ця націнка включає витрати, пов'язані з транзитом продукції через митну територію третіх країн, та є різницею між вартістю експорту на умовах ФОБ та імпорту цієї продукції на умовах СІФ. Проте серед країн, які наведені у вибірці, показники економіки України відсутні, а дані про вітчизняну економіку містяться у показниках «Інших країн світу».

Аналіз показників міжнародної транспортної націнки свідчить, що частка цієї націнки у імпорті є достатньо стабільною у часі та незначно розрізняється серед країн, які межують з Україною (Рисунок 2). Зокрема, усереднена міжнародна транспортна націнка на імпорту продукції проміжного споживання у різних країнах приймає значення в діапазоні від 4 до 6,5 % імпорту, у тому числі серед країн, які розташовані на західному кордоні – 4,6 %, а для імпорту товарів проміжного споживання до РФ – 6,5 %. Усереднена націнка на імпорту продукції кінцевого споживання для країн вибірки приймає значення від 4 до 8 % імпорту, її середнє значення становить близько 5,2 %, а середнє значення для країн на західному кордоні (4,5 %) є значно нижчим за частку міжнародної транспортної націнки для РФ (7,8). Націнка на інвестиційні товари є найбільшою серед розглянутих груп продукції та набуває значень від 6,3 до 8,7 % вартості імпорту.

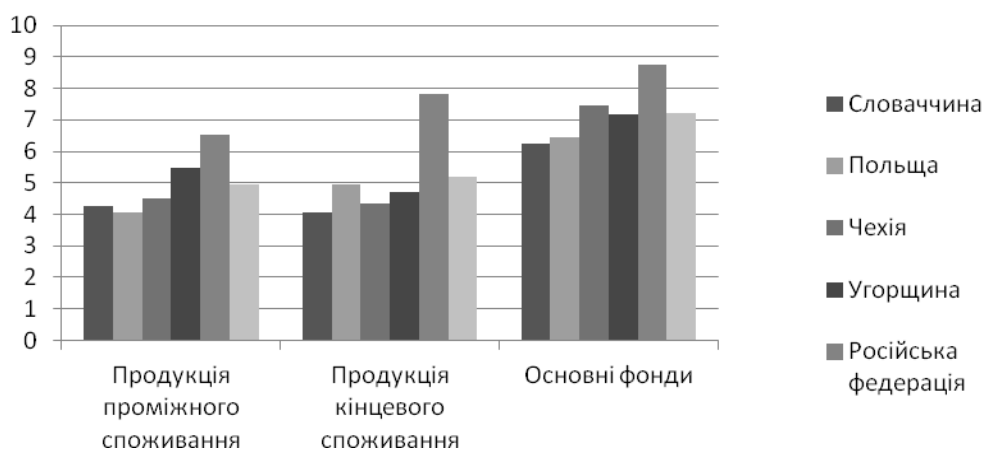

Рис. 2. Питова вага транспортної націнки у вартості імпорту продукції, у %

Дані щодо міжнародної транспортної націнки у розрізі країн свідчать, що витрати на продукцію усіх категорій для країн, що межують з Україною на західному кордоні, є нижчими за аналогічні показники для РФ, що частково є відображенням ефективнішої організації процесів логістики у країнах ЄС, а частково пов'язане з особливостями географічного розташування РФ.

Для України міжнародну транспортну націнку ми пропонуємо визначати на основі середнього значення націнки для країн, з якими Україна межує на західному кордоні та для РФ, з якою Україна межує на Сході. За різними товарними групами націнка в середньому коливається в діапазоні від 3 до 8 % від вартості імпорту. Найбільший вплив на вартість імпорту мають націнки на продукцію машинобудування (до 8 %), що, з одного боку, пов'язано з жорсткими вимогами до транспортування цієї продукції, а з іншого – з концентрацією виробництв машин та обладнання у незначній кількості країн. Обмежений вибір постачальників продукції машин та устаткування зменшує можливості покупців щодо оптимізації процесів логістики. Найменшу питому вагу у імпорті мають товари легкої промисловості (близько 3 % від вартості імпорту), завдяки м'якшим вимогам до їх транспортування, а також наявності пропозиції такої продукції у широкому колі країн.

Розбіжність даних дзеркальної статистики щодо вартості українського експорту оцінюється на основі даних щодо експорту продукції із України на умовах ФОБ та імпорту цієї продукції контрагентами на умовах СІФ за вирахуванням міжнародної транспортної націнки:

**ПРОБЛЕМЫ РАЗВИТИЯ ВНЕШНЕЭКОНОМИЧЕСКИХ СВЯЗЕЙ И ПРИВЛЕЧЕНИЯ ИНОСТРАННЫХ ИНВЕСТИЦИЙ:
РЕГИОНАЛЬНЫЙ АСПЕКТ**

$$\Delta x_{ij} = x_{ij}^{ukr} - m_{ij} / (1 + tm_{ij}) \quad (1)$$

де x_{ij}^{ukr} – вартість експорту продукції i з України до країни j

m_{ij} – вартість імпорту продукції i українського виробництва країною j

tm_{ij} – питома вага міжнародної транспортної націнки у імпорті продукції i країною j .

Якщо припустити, що скоригована на обсяг міжнародної транспортної націнки вартість імпорту $m_{ij} / (1 + tm_{ij})$ відображає реальну вартість товару, то ця розбіжність відображає заниження вартості експорту. Ця величина може бути нижчою за реальну вартість у випадку, якщо контрагент використовує певні фіктивні схеми для завищення вартості імпорту. На стан економіки України така ситуація не впливає, проте вона також призводить до певних статистичних розбіжностей. У зв'язку з цим, показники, отримані відповідно до формули (1), відображають нижню межу для обсягів заниження вартості експорту та повинні інтерпретуватися як оптимістична оцінка обсягу виведення прибутків з України, тобто його реальний обсяг може бути навіть більшим.

Загальний обсяг виведення капіталу з України з використанням схем спотворення вартості експорту є сумою розбіжностей, отриманих відповідно до формули (1), які мають позитивне значення, $\Delta x_{ij} > 0$:

$$\Delta X = \sum_{ij} \Delta x_{ij} \mid \Delta x_{ij} > 0 \quad (2)$$

Розбіжність даних дзеркальної статистики щодо вартості українського імпорту оцінюється на основі даних щодо експорту до України продукції контрагентами на умовах ФОБ та імпорту цієї продукції до України на умовах СІФ за вирахуванням міжнародної транспортної націнки:

$$\Delta m_{ij} = x_{ij} - m_{ij}^{ukr} / (1 + tm_i^{ukr}) \quad (3)$$

де x_{ij} – вартість експорту продукції i з країни j до України

m_{ij}^{ukr} – вартість імпорту продукції i українського виробництва країною j

tm_i^{ukr} – питома вага міжнародної транспортної націнки у імпорті продукції i країною j .

Ситуації, в яких відбувається виведення капіталу суб'єктами господарювання з використанням імпортичних операцій полягають у ввезенні в Україну продукції, вартість якої перевищує реальну ринкову вартість, у цьому випадку має місце співвідношення $x_{ij} < m_{ij}^{ukr} / (1 + tm_i^{ukr})$. Слід зазначити, що в реальності такі інструменти виведення капіталів використовуються рідше, ніж схеми з завищенням вартості експорту. По-перше, вони можуть мати економічний сенс, лише коли йдеться про продукцію проміжного споживання, ставка мита на імпорт якої є нульовою або низькою. У інших випадках від'ємне значення Δm_{ij} буде пов'язане з іншими чинниками, ніж виведення капіталу з метою мінімізації податкових зобов'язань.

Найбільш частим є випадок, коли $x_{ij} > m_{ij}^{ukr} / (1 + tm_i^{ukr})$, тобто коли завищується вартість імпорту, що дозволяє підприємствам мінімізувати ПДВ, ввізне мито, а також податок на прибуток, якщо імпортується інвестиційна продукція. Такий випадок безпосередньо не призводить до виведення капіталів з України, проте для забезпечення таких схем суб'єкти господарювання повинні мати кошти за межами України для розрахунків з контрагентами, а також для транзакційних витрат. Для цього такі кошти повинні бути попередньо виведені з країни. У зв'язку з цим, показники, розраховані за формулою (3) можуть бути враховані у обсягах виведення капіталів (2) тільки у разі, якщо вони мають від'ємне значення:

$$COut = \sum_{ij} (\Delta x_{ij} - \Delta m_{ij}) \mid \Delta x_{ij} > 0, \Delta m_{ij} < 0, \quad (4)$$

У протилежному випадку, коли $\Delta m_{ij} > 0$, ці розбіжності не повинні безпосередньо враховуватися у обсягах виведення капіталів з України, проте вони є цінною інформацією щодо:

- масштабів ухилення від оподаткування;
- наявності капіталу, який знаходиться поза економічною територією України та використовується для обслуговування господарської діяльності, яка фактично здійснюється на території України.

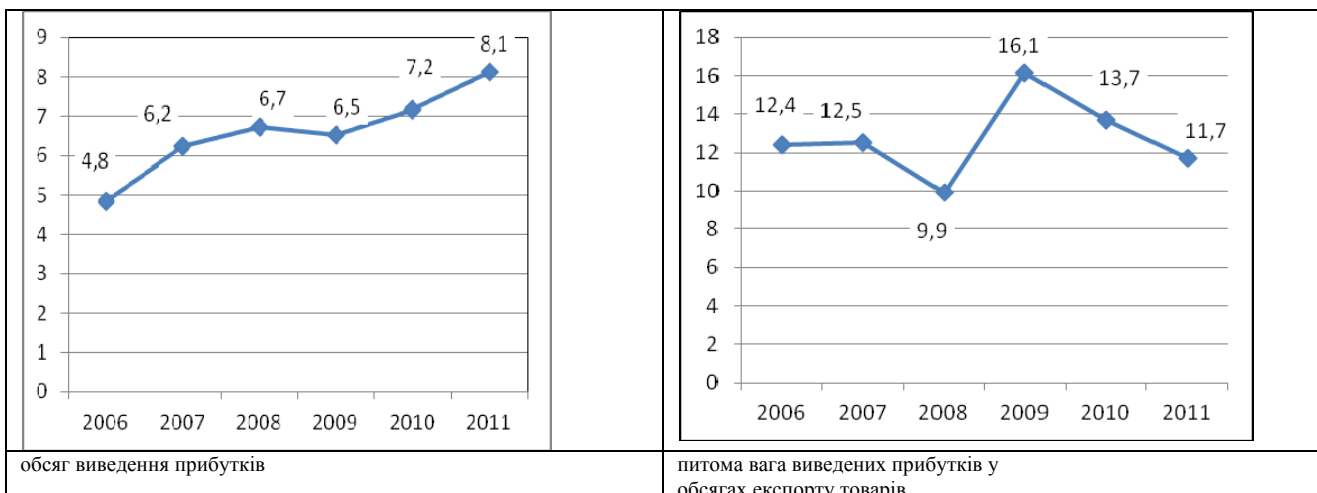

Рис. 3. Обсяги виведених прибутків з України, млрд дол. США

ПРОБЛЕМЫ РАЗВИТИЯ ВНЕШНЕЭКОНОМИЧЕСКИХ СВЯЗЕЙ И ПРИВЛЕЧЕНИЯ ИНОСТРАННЫХ ИНВЕСТИЦИЙ: РЕГИОНАЛЬНЫЙ АСПЕКТ

Розрахунки, які здійснювалися згідно з наведеними вище положеннями, показали, що в останні роки від 73 до 79 % обсягів виведення прибутків з України формується за рахунок зниження цін експорту. Динаміка виведення капіталів демонструє, що падіння економіки в період розгортання кризових явищ було підсилено виведенням капіталів з країни (рис.3). При цьому, різке зростання питомої ваги виведених капіталів у обсягах експорту свідчить про неефективну державну політику щодо концентрації наявних ресурсів для подолання кризових явищ.

Наведена динаміка свідчить, що процеси виведення капіталів з України значно активізувалися у кризові роки, що призвело до збільшення частки цих потоків у вартості експорту з 12,5 % (середнє значення у передкризові роки) до 16 % (у 2009 році).

Певне скорочення обсягів виведення капіталів у 2008 році може інтерпретуватися як наслідок зміцнення національної валюти в цій період. Зростання реального обмінного курсу гривні майже на 15 % у 2008 році спричинило певні зрушення у структурі вартості експорту та скорочення прибутків експортерів. Внаслідок цього, збільшилася частка вартості, яку експортери повинні були залишати в країні для забезпечення процесів виробництва, та зменшилася частка коштів, які виводилися з країни. Аналогічно, збільшення обсягів виведення капіталів у 2009 році частково пов'язане із послабленням національної валюти, яке спричинило зменшення обсягів фінансових ресурсів, потрібних експортерам для забезпечення виробничих процесів в країні.

У посткризові роки обсяг виведення прибутків продовжував збільшуватися, проте відносно обсягів експорту він знизився (з 13,7 % у 2010 році до 11,7 % у 2011 році), що може свідчити про певні тенденції скорочення масштабів використання схем зниження вартості експорту. На нашу думку, це відбулося у зв'язку з введенням в дію норм Податкового кодексу, якими було запроваджено пільги щодо податку на прибуток для підприємств ПЕК, машинобудування, легкої промисловості тощо.

Зниження вартості імпорту безпосередньо не спричиняє відплив капіталу. Проте така операція передбачає, що для розрахунків з іноземними постачальниками українська компанія повинна мати за кодом певний обсяг коштів, який дорівнює різниці офіційної та митної вартості товару. Відповідно, ці кошти повинні бути виведені з країни через інші схеми. **Тому зниження митної вартості імпорту є однією із форм повернення виведених капіталів до України,** а оцінка обсягу зниження митної вартості імпорту є певним орієнтиром щодо масштабів виведення коштів, які повертаються до країни з метою інвестування у капітальні активи.

Якщо умовно розділити вартість товару на офіційну та тінюву частини, то офіційна частина включатиме вартість його імпорту в Україну, а тінюва – різницю між ринковою та митною вартістю товару. При цьому, доцільно припустити, що ринкова вартість товару відповідає вартості експорту, скоригованій на розмір міжнародної транспортної націнки. Розрахунки з постачальниками за офіційною частиною здійснюються безпосередньо як оплата за імпорт за його митною вартістю, а за тінювою – як оплата за певними штучними транзакціями за межами країни.

Хоча зниження обсягів імпорту не може інтерпретуватися як операція, яка безпосередньо призводить до відпливу капіталу, аналіз таких транзакцій дозволяє виявити передумови виведення прибутків. Оскільки для забезпечення таких операцій потрібні кошти, які виводяться з України в межах інших схем, економічний сенс від здійснення таких операцій і є одним стимулів для виведення капіталів.

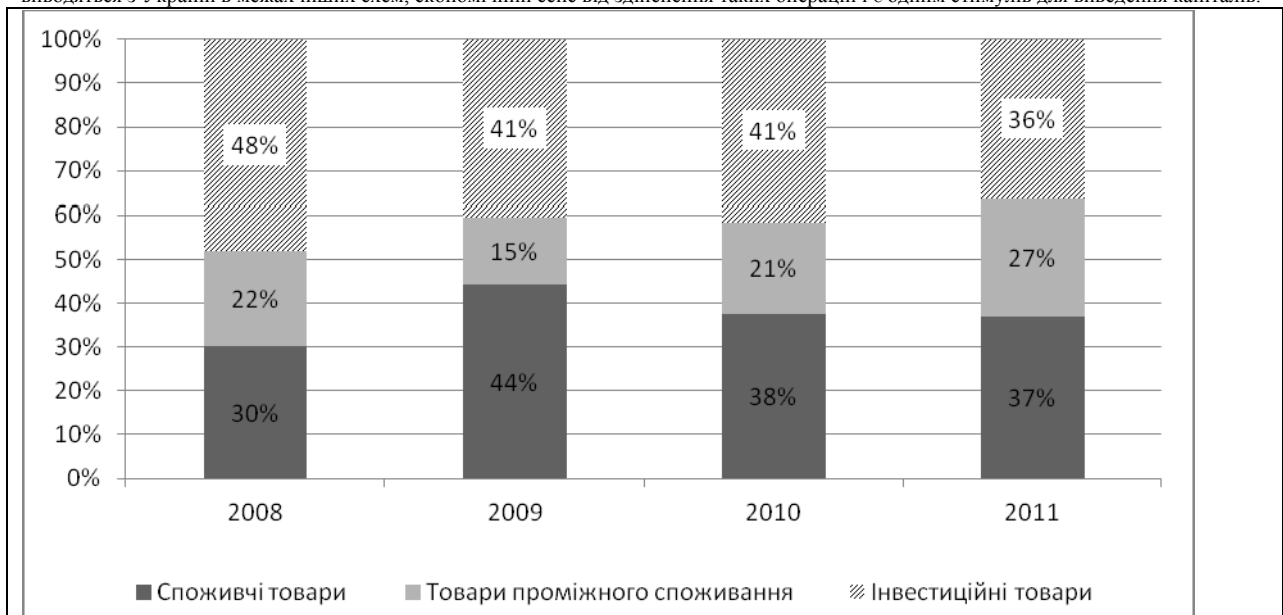

Рис. 4. Структура формування різниці між реальною та митною вартістю імпорту в Україну, у відсотках.

Як свідчать наші розрахунки, різниця ринкової та митної вартості імпорту у докризовий період майже наполовину формувалася за рахунок зниження вартості інвестиційної продукції (рис. 4). Скорочення внеску цієї складової (до майже 40 %) під дією кризових явищ пов'язано з загальним уповільненням інвестиційних процесів, а продовження тенденції його скорочення у 2011 році (до 36 %) ми інтерпретуємо як наслідок запровадження пільг щодо податку на прибуток для підприємств окремих видів економічної діяльності. Завдяки цьому для таких підприємств втратився економічний сенс від використання схем виведення прибутків при здійсненні капітальних інвестицій. Це призвело до певного зменшення масштабів використання схем зниження митної вартості інвестиційної продукції, що також позначилося на скороченні частки виведених капіталів у обсягах експорту.

Показовими є дані щодо зниження вартості імпорту інвестиційної продукції з країн Євросоюзу, зокрема машин та обладнання (група 84 за УКТЗЕД). Розбіжність дзеркальної статистики по цій групі формує близько 20 % від загального обсягу різниці між реальною та заниженою вартістю імпорту товарів в Україну (рисунок 5). Такий внесок розбіжності по країнам ЄС, перш за все, зумовлений тим, що цей регіон є найбільшим торговельним партнером ЄС за поставками машин та обладнання на вітчизняні підприємства.

Економічна логіка підприємств, що знижують вартість імпорту машин та обладнання, полягає в тому, що така схема дозволяє значно знизити податкове навантаження за податком на прибуток та у окремих випадках – ввізному миті. Ставка мита на імпорт значної кількості товарів 84 групи є нульовою, проте за певними з них вона досягає до 10 % митної вартості товару. В умовах існування проблем з відшкодуванням ПДВ такі схеми також дозволяють підприємствам мінімізувати обсяг вилучених з обігу коштів.

Механізм мінімізації податку на прибуток, за рахунок якого підприємство купує основні засоби, полягає в тому, що підприємство акумулює в Україні лише мінімально прийнятну суму для фінансування своїх інвестиційних витрат. Прибуток, за рахунок якого планується фінансування інвестицій у машини та обладнання, частково акумулюється в українській компанії, а частково – в контрольованій іноземній компанії у низькоподатковій території. Схема придбання обладнання будується таким чином, щоб частково його вартість сплатити за рахунок прибутку, акумульованого в українській компанії, а частково – в іноземній. Таким чином, вартість імпорту такого

ПРОБЛЕМЫ РАЗВИТИЯ ВНЕШНЕЭКОНОМИЧЕСКИХ СВЯЗЕЙ И ПРИВЛЕЧЕНИЯ ИНОСТРАННЫХ ИНВЕСТИЦИЙ: РЕГИОНАЛЬНЫЙ АСПЕКТ

обладнання в Україну фактично занижується на суму, яка була сплачена з контрольованої іноземної компанії. Обсяг сплаченого податку при такій схемі занижується на суму, яка б повинна була бути нарахована за діючою в Україні ставкою на прибуток, акумульований в іноземній компанії.

За нашими оцінками за підсумками 2008-2011 років капітальні інвестиції у придбання обладнання з ЄС для українських компаній становили близько 18 млрд дол. США, з яких лише 13,5 млрд дол. США сплачено за рахунок прибутків, нагромаджених в Україні, а майже чверть від реальної вартості обладнання була сплачена за рахунок коштів, які суб'єкти господарювання акумулювали за кордоном. Якщо кінцевим контролюючим власником такої компанії є резидент України, доцільно припустити, що ці фінансові ресурси в обсязі близько 4,5 млрд дол були виведені з країни до контрольованих компаній. Якщо прибуток виводиться у країні з меншим навантаженням за податком на прибуток, суб'єкт господарювання отримуватиме економію за рахунок різниці у податкових ставках. У випадку, коли кінцевим контролюючим власником компанії є нерезидент України, він постачатиме це обладнання в Україну за заниженою вартістю, придбавши попередньо це обладнання за його реальною вартістю на ім'я контрольованої компанії в іншій країні.

Рис. 5. Дзеркальна статистика імпорту машин та обладнання в Україну, млрд дол

Така ситуація свідчить, що з метою забезпечення інвестиційної діяльності підприємства вимушені формувати штучні схеми, які дозволяють їм знизити податкове навантаження. При цьому реалізація таких схем пов'язана зі значними транзакційними витратами, ризиками та ускладненням процесів управління активами та виробничими процесами. Ці схеми відіграють роль певного компенсатора, який дозволяє підприємствам підвищити ефективність інвестиційної діяльності в умовах недостатньо сприятливих умов інвестування в Україні.

Наведені оцінки дозволяють зробити висновок, що внаслідок використання підприємствами схем, які передбачають виведення прибутків для здійснення капітальних інвестицій, вартість придбаних за імпортом основних засобів є недооціненою. Якщо доразуміти показник валового нагромадження основного капіталу до його ринкової вартості, то у посткризові роки норма нагромадження основного капіталу буде вищою за фактичну більш ніж на 1 в.п.

Висновки та пропозиції. Таким чином, фінансові ресурси, які підприємства виводять з України з метою мінімізації податкових зобов'язань, частково повертаються в Україну не тільки у вигляді прямих та портфельних інвестицій, а й у складі вартості основних засобів. Продаж інвестиційного призначення, яка імпортується в Україну за заниженою вартістю, частково оплачується за рахунок коштів, акумульованих за межами вітчизняної економіки. Тому поряд із низкою негативних ефектів, включаючи розмивання бази оподаткування та зниження керованості економіки, в умовах низької якості інвестиційного клімату в країні такі капітали відіграють певну позитивну роль у її економічному розвитку. Неспроможність держави створити сприятливі умови інвестування бізнесу компенсує, використовуючи інструменти агресивного податкового планування.

З метою поліпшення якості оцінки прихованого відпливу капіталу з України, методичні рекомендації розрахунку рівня тіньової економіки доцільно вдосконалити з урахуванням запропонованих в статті методологічних засад.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ:

1. Framework of direct investment relationships [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.imf.org/external/np/sta/cdis/pdf/060508a.pdf>
2. Типовая форма 1. Форма для сбора данных об остатках по прямым инвестициям во внутреннюю экономику [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.imf.org/external/russian/np/sta/cdis/2009/120109f1r.pdf>
3. Coordinated Direct Investment Survey [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.cdis.imf.org
4. Наказ Державної служби статистики України від 12.11.2012 № 457 «Методологічні положення з організації державного статистичного спостереження щодо інвестицій зовнішньоекономічної діяльності» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.ukrstat.gov.ua
5. Наказ Міністерства економіки України від 18.02.2009 № 123 «Методичні рекомендації розрахунку рівня тіньової економіки» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.me.gov.ua
6. Illicit Financial Flows from Developing Countries Over the Decade Ending 2009 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.gfintegrity.org/storage/gfip/documents/reports/IFFDec2011/illicit_financial_flows_from_developing_countries_over_the_decade_ending_2009.pdf
7. Серебрянский Д., Вдовиченко А. «Втеча» капитала и теньовая международная торговля в Украине: зв'язок, макроекономічні ефекти/ Д.Серебрянский, А.Вдовиченко// Вісник Національного Банку України № 11 (201). Листопад 2012. – К.: НБУ, 2012. – с. 26
8. World Input-Output Database: Construction and Applications [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.wiod.org/index.htm>